

І 89 Історія торгівлі, податків та мита [Текст]: зб. наук. праць. –
Дніпропетровськ, 2011. – № 2 (4). – 133 с.

Рекомендовано до друку вченою радою Академії митної служби України
(протокол № 7 від 22 грудня 2011 р.)

Рекомендовано до друку вченою радою Дніпропетровського національного університету
ім. Олеся Гончара
(протокол № 3 від 31 жовтня 2011 р.)

Редакційна колегія:

В. В. Ченцов, д. і. н., проф., головний редактор;
В. В. Іваненко, д. і. н., проф., відповідальний редактор;
Д. В. Архирейський, к. і. н., доц.;
Т. П. Дерев'янку, відповідальний секретар;
О. О. Дячок, к. і. н., доц., заступник головного редактора;
О. І. Журба, д. і. н., проф.;
І. Ф. Ковальова, д. і. н., проф.;

К. М. Колесников, к. і. н., доц., заступник головного редактора;
П. М. Кулаковський, д. і. н., проф.;
О. В. Морозов, к. і. н., доц.;
Ю. Є. Петруня, д. е. н., проф.;
Д. В. Приймаченко, д. ю. н., проф.;
С. І. Свігленко, д. і. н., проф.;
Ю. А. Святець, д. і. н., доц.;
Г. К. Швидько, д. і. н., проф.;
О. Б. Шляхов, д. і. н., проф.

Коректори: Масюк Н. Г., Гончаренко О. В., Вільголенко О. І.
Комп'ютерне макетування: Іщенко О. О., Кулеба С. В.

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія КВ № 16325-4797 Р від 20.01.2010 р.
Тираж 100 прим. Замовлення № 206.

Адреса редакції та видавця: Дніпропетровськ, вул. Рогальова, 8, 49000
Тел.: (056) 744-55-47, 46-95-05
Електронна адреса: redactor@amsu.dp.ua

Підписано до друку 23.12.2011. Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс. Ум. друк. арк. 8,31. Обл.-вид. арк. 7,39.

Засновники: Академія митної служби України
(Свідоцтво про видавничу діяльність ДК № 10 від 24.02.2000 р.);
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
(Свідоцтво про видавничу діяльність ДК № 289 від 21.12.2000 р.)

УДК 94:343.359.3(470 + 571)18/19

**АНАЛІЗ КОНТРАБАНДИ У СКЛАДСЬКИХ МИТНИЦЯХ
ПІВДНЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX ст.**

С. М. Дейнеко

(Харківський історичний музей, м. Харків)

У статті досліджується номенклатура та кількість найпопулярніших контрабандних товарів, затриманих у складських митницях на півдні Російської імперії. Розглядається мотивація до незаконного ввезення саме цих товарів.

В статье исследуется номенклатура и количество наиболее популярных товаров, задержанных в складочных таможенных на юге Российской империи. Рассматривается мотивация к незаконному ввозу именно этих товаров.

The article research a list and quantity most popular wares detain keep in the custom-house a wares-house of the south Russian empire. The examine motivation are illegal import just the wares.

Ключові слова. Митниця, контрабанда, Російська імперія, товари, чай, підробка.

Вступ. Найбільшим попитом у Російській імперії в досліджуваній нами час користувалися: чай, сахарин, спирт і спиртні напої, різного роду тканини, тюль, мереживо, одяг, маргарин. Саме ці товари у великих обсягах і намагалися провозити контрабандисти через складські митниці півдня Російської імперії. Проблема аналізу контрабанди, яка затримувалась у складських митницях півдня імперії, не отримала широкого вивчення в історичній літературі, що надає актуальності нашій роботі.

Постановка завдання. Мета дослідження – провести аналіз контрабанди, яка надходила до Російської імперії через складські митниці на півдні держави (Харківську, Одеську, Таганрозьку та Київську), та виявити мотивацію до незаконного ввезення саме цих товарів.

Джерельну базу дослідження становили матеріали Центрального державного історичного архіву України у м. Києві (фонди 268 та 278), Російського державного історичного архіву (ф. 1405), Державного архіву Харківської області (ф. 84) та статистичні матеріали.

Результати дослідження. Найпопулярнішим іноземним товаром у Російській імперії був чай. Так, у 1861–1865 рр. імпорт чаю становив 647 тис. пудів, в 1897 р. – 2 млн 731 тис. пудів, а в 1909 р. тільки через митниці європейської частини держави завезли 5,6 млн пудів чаю. Це не враховуючи ввезення через митницю в Кяхті на кордоні з Китаєм¹.

Зростання вживання чаю дало поштовх уряду збільшувати митні збори на цей продукт. У різні часи вони становили від 140 до 200 % від вартості товару. У цілому мито за чай почало становити половину суми від усіх митних зборів, які були отримані за імпортні продукти харчування.

За кордоном, у Західній Європі, пуд чаю в роздрібному продажу коштував 12–16 карбованців. Мито за пуд чаю, під час ввезення останнього на територію Російської імперії, становило 32 карбованці².

Чай став настільки популярним, що до держави почали завозити великими партіями його фальсифікат, дуже шкідливий для здоров'я людини. У січні 1880 р., зокрема, керівництво Харківської митниці отримало листа з Петербурга, в якому Департамент митних зборів попереджав про те, що готується масове завезення чайного фальсифікату з Гамбурга. Із цим листом також прибули зразки неякісної продукції. Згодом висновки російських експертів про

© С. М. Дейнеко, 2011

¹ Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1894 год. – СПб., 1896; Обзор русской внешней торговли в XIX и начале XX века по отдельным ее отраслям / под ред. П. Х. Спасского. – СПб., 1912.

² Пузино В. О. Контрабандисты. Из воспоминаний бывшего таможенного ревизора В. О. Пузино. – СПб., 1907. – С. 68.

низьку якість контрабандного чаю підтвердили фахівці з Німеччини. Було з'ясовано, що цей неякісний чай постачався до Російської імперії з Лондона через Гамбург³.

Важливе місце чаю в російському імпорті демонструє нам митний тариф з європейської торгівлі. У ньому чаю присвячено статтю з п'ятьма поясненнями, а стаття, яка регламентує ввезення тканин довжиною менше аршина, наприклад, має всього одне пояснення⁴.

У 1897 р. харківські митники затримали більше ніж сім пудів чаю. Для порівняння, в тому ж році в одній з найприбутковіших митниць Російської імперії – Московській – було затримано контрабандного чаю трохи більше ніж дев'ять пудів⁵.

З відкриттям митниці в Києві чай, хоча і в невеликих розмірах, намагалися провозити і через цю митницю. Першість серед складських митниць на півдні країни утримувала Одеська митниця⁶.

Ще одним специфічним, регіональним різновидом контрабанди слід вважати так звані корали, тобто різновид біжутерії. Ці прикраси користувалися популярністю серед жінок українських губерній⁷. Корали надходили контрабандою до містечка Почаїв з території Австро-Угорщини, поширюючись далі по теренах правобережних губерній України⁸.

На Лівобережжі центром поширення контрабандних коралів стали Харків та найближчі до нього Полтава та Суми. Як правило, реалізація товару проводилася через мережу крамниць або ярмарки. Наприклад, у Харкові продавав контрабандну біжутерію власник крамниці Заморський, а в Полтаві – місцеві купці 2-ї гільдії Г. Ю. Львовський, Ш. В. Парижер, Я. М. Зекель⁹. У 1883 р. харківські митники, за згодою полтавського губернатора, взяли під свій контроль Іллінський ярмарок у Полтаві та всі місцеві крамниці, що в цілому підвищило рівень боротьби з контрабандою в регіоні¹⁰. У Сумах поширювали контрабандні прикраси власники крамниць Черняєв та Кафко¹¹.

Неодноразово намагалися провезти через Харківську та Одеську митниці галантерейні товари. У Харкові реалізували контрабандний текстиль через свої крамниці місцеві купці – Росер, Галаганов та Огарьов¹². Також цією справою “підробляли” купці з інших міст, які мали постійну торгівлю в Харкові. Так, варшавський купець Мойсей Баршман, маючи власну крамницю в Харкові, торгував контрабандними тканинами¹³.

В Одесі з митників та купців виникла злочинна група, яка спеціалізувалася на ввезенні до країни коштовних галантерейних товарів. Реалізація здійснювалася в торгових точках Одеси та Криму¹⁴. Окрім текстилю, нелегально завозили посуд з порцеляни, одяг, білизну, взуття, дитячі іграшки¹⁵.

Головною причиною для контрабанди галантерейних виробів був великий попит та велика різниця між оптовими цінами на цей товар у Німеччині та Російській імперії¹⁶.

На початку 70-х рр. XIX ст. у Росії зростає попит на горілчану продукцію, хоча мита на спиртні напої сягали 46 % від вартості товару¹⁷.

³ Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). – Ф. 84. – Оп. 1. – Спр. 156. – Арк. 37.

⁴ Граціанский И. Русский таможенный тариф по европейской торговле. – СПб., 1883. – С. 44–45.

⁵ Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1897 год. – СПб., 1899. – С. 4.

⁶ Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1912 год. – СПб., 1913. – Ч. 1. – С. 9.

⁷ Пузино В. О. Контрабандисты. – С. 58.

⁸ Там же. – С. 60.

⁹ Там же. – С. 61; Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1900 год. – СПб., 1902. – С. 4.

¹⁰ ДАХО. – Ф. 84. – Оп. 1. – Спр. 204. – Арк. 16; спр. 223. – Арк. 25.

¹¹ Там само. – Спр. 438. – Арк. 22.

¹² Пузино В. О. Контрабандисты. – С. 48.

¹³ ДАХО. – Ф. 84. – Оп. 1. – Спр. 223. – Арк. 61.

¹⁴ Російський державний історичний архів. – Ф. 1405. – Оп. 108. – Спр. 9665. – Арк. 24.

¹⁵ ДАХО. – Ф. 84. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 25.

¹⁶ Пузино В. О. Контрабандисты. – С. 34.

¹⁷ Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1872 год. – СПб., 1873. – С. 206, 250.

Високі мита та наявність ринків збуту обумовили контрабанду спиртних напоїв до таких великих міст, як Харків, Одеса, Київ. Так, у Таганрозькій справі, яка розслідувалася в середині 90-х рр. XIX ст., серед контрабандних товарів фігурували грецькі вина. В 1903 р. харківські митники затримали партію контрабандного лікеру, кількість якого становила 92 пляшки¹⁸. Однак найбільше спроб провести нелегально спиртне зафіксовано митниками Одеси. Так, у 1912 р. відбулися 45 випадків, коли намагалися контрабандним шляхом провезти лікєро-горілчані вироби¹⁹.

На кінець XIX ст. у Російській імперії підвищився попит на цукор. Його споживання на душу населення становило 17 фунтів. У той же час у Великій Британії, наприклад, – 93 фунти, а в Німеччині – 37 фунтів.

Підприємці Російської імперії мали можливість отримувати додаткові прибутки на виробництві цукру, отож, створювали нові цукрові підприємства. Але окремі підприємства не мали змоги конкурувати з краще організованою європейською системою виробництва цукру, тому в 1886 р. з метою регулювання виробництва цукру та розподілу ринків його збуту створюється цукровий синдикат, до якого ввійшло 186 цукрових заводів. Оскільки на ринках Західної Європи існувала сувор конкуренція, то власникам цукрових заводів Російської імперії доводилося час від часу продавати свій товар за демпінговими цінами. Аби компенсувати свої фінансові збитки, підприємці на внутрішньому ринку тримали штучно високі ціни на цукор, що обмежувало споживання цукру серед значної частини населення²⁰.

Високі ціни та, як наслідок, обмежене споживання цукру в середині країни стали основними причинами контрабандного ввезення сахарину, який був солодшим за цукор у 280–500 разів і водночас дешевшим за нього в 7–12 разів. Сахарин використовувався під час виробництва лікерів, фруктових вод, кондитерських виробів, квасу, а також замість цукру при вживанні чаю. Наприклад, у 1898 р. серед досліджених московською міською санітарною станцією двохсот зразків різноманітних сортів квасу в 28 % продукції було знайдено сахарин. Особливою популярністю користувався сахарин у Харківській губернії. Так, тільки протягом лютого 1904 р. місцеві купці зробили дві спроби під виглядом фосфорно-кислого натру та калію нелегально завезти сахарин загальною вагою в 1 пуд 30 фунтів через Харківську митницю²¹.

Оскільки документальних свідчень щодо ввезення цього продукту через митниці в Таганрозі та Одесі не виявлено, то можна зробити припущення, що постачати контрабандний сахарин вигідно було в густонаселений Донецько-Криворізький економічний район з центром у Харкові.

Окрім вищезгаданих товарів, до постійного списку контрабанди слід включити маргарин. Його економічна привабливість пояснювалася тим же самим, що і в сахарині, – низькою ціною. Маргарин становив серйозну конкуренцію виробникам вершкового масла, зокрема відомого “Вологодського”²².

До екзотичного різновиду контрабанди належали гральні карти, монополія на їхній продаж належала державі. Відповідно, всі карти, привезені до Російської імперії, вважалися контрабандою. Контрабандистів, а також торгівців, які реалізовували карти, карали штрафом у 15 крб за кожні 12 колод²³. У 1910 р. у Харкові було знешкоджено групу контрабандистів, в яку входили працівники Південної залізниці. Вони ввозили до міста гральні карти, що нелегаль-

¹⁸ Пузино В. О. Контрабандисты. – С. 20, 79; ДАХО. – Ф. 84. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 219.

¹⁹ Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1912 год. – Ч. 1. – С. 478.

²⁰ Обзор русской внешней торговли в XIX и начале XX века по отдельным ее отраслям / под ред. П. Х. Спасского. – СПб., 1912. – С. 4; Салтык И. П. Производство сахарной стеклы и сахара в России в дореволюционный период // Юг России и Украина в прошлом и настоящем: история, экономика, культура: сборник научных трудов V Международной научной конференции. – Белгород, 2009. – С. 43–46.

²¹ ДАХО. – Ф. 84. – Оп. 1. – Спр. 512. – Арк. 22, 34; Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона. – Т. 28^а. – СПб., 1900. – С. 489.

²² Белоусова Л. Г., Малинова Г. Л. Одесской таможене 200 лет. – Одесса, 1995. – С. 48.

²³ Митниці Слобожанщини: збірник архівних документів і матеріалів 1660–1870–1992–2000 / за ред. П. В. Пашка, В. В. Резнікової та ін. – Харків, 2000. – С. 63.

но привозилися до Севастополя. Харківські торгівці скуповували їх у Севастополі по 4 крб 20 коп. за дожину, а в Харкові продавали по 1 крб 20 коп. за одну гру²⁴.

Наприкінці XIX ст. набуло поширення ввезення фальшивих цінних паперів: гербових акцизних марок, акцизних марок на бандеролі з чаєм, грошей. У 1899 р. Міністерство фінансів розповсюдило серед складських митниць та митниць 1-го класу циркуляр, який повідомляв митників про небезпеку завезення на територію імперії підробних акцизних гербових марок на горілчані вироби номіналом 80 копійок. На початку 1900 р. до Харківської митниці надійшов опис фальшивих акцизних марок на бандеролі з чаєм²⁵.

Згідно з даними Головного управління неокладних зборів, підробки вільно продавалися в Лондоні десятками тисяч за 40 % від номінальної вартості. Зважаючи на те, що горілчана монополія приносила до державної скарбниці найбільші прибутки, подібна контрабанда, залежно від її розмірів, могла бути зарахована до питань державної безпеки²⁶.

Після 1861 р. до Російської імперії стали більш активно завозити заборонену літературу, зброю, вибухові речовини, друкарські верстати та запчастини до них.

Серед складських митниць півдня Російської імперії нелегальна література вперше з'явилася в Одеській митниці в 1863 р. Це була польська еміграційна газета "Час", яку одеські митники помилково пропустили до країни²⁷. Але більш масово заборонену літературу почали завозити з початку XX ст. Економічна криза 1900–1903 рр. та внаслідок цього зниження життєвого рівня населення країни сприяли розвитку революційних настроїв у суспільстві.

У ці роки на митницях півдня Російської імперії було затримано понад 20 примірників забороненої літератури. Початок російсько-японської війни в 1904 р. дав поштовх до збільшення постачання нелегальної літератури до імперії. Через Харківську митницю, наприклад, намагалися провезти журнали "Работник", "Освобождение", брошури "Десятилетие морозовской стачки" та "Что нужно знать и помнить каждому рабочему"²⁸.

Так, серед товарів, які оглянули харківські митники на початку 1904 р., було знайдено чотири журнали "Освобождение" революційного спрямування. Через декілька днів затримано ще сім примірників цього ж видання. В цілому за 1904 р. на Харківській митниці було затримано 15 примірників журналу "Освобождение"²⁹.

Протягом перших десяти років XX ст. асортимент нелегальної літератури суттєво розширився.

Напередодні святкування 300-річчя дому Романових Харківська митниця отримала з Петербурга наказ затримати та вилучити такі видання: "Дом Самозвановых" видавництва партії соціалістів-революціонерів, "Юбилей позора нашего (1613–1913) – триста лет Романовых и лже-Романовых", "Благочестивейший Самодержавнейший" та "Последний Самодержец" – видання Російської соціал-демократичної робітничої партії³⁰.

Окрім літератури політичного змісту, в 1888 р. до ввезення в межі Російської імперії заборонили так звану розкольницьку літературу. Будь-яка духовно-релігійна література, видана за кордоном, мала отримати дозвіл на ввезення до країни³¹.

Заборонили ввозити до Російської імперії також низку творів, виданих іноземними мовами. Харківська митниця в 1904 р. вилучила заборонений цензурою твір Е. Золя "Verite", надісланий на ім'я мешканця міста Сидорова, та працю Августа Бебеля під назвою "Die Frau und des Socialismus", що надійшла харків'янину Проскурі³².

Понад 20 спроб ввезення нелегальної літератури було зафіксовано на Одеській та Харківській складських митницях. Це можна пояснити наявністю в цих містах значних осередків робітничого класу, інтелігенції, студентства, тобто тут знаходилися потенційні читачі даної

²⁴ ДАХО. – Ф. 84. – Оп. 1. – Спр. 631. – Арк. 77–81.

²⁵ Там само. – Спр. 455. – Арк. 1–3.

²⁶ Там само. – Спр. 438. – Арк. 7.

²⁷ Белоусова Л. Г., Малинова Г. Л. Одесской таможене 200 лет. – С. 41.

²⁸ ДАХО. – Ф. 84. – Оп. 1. – Спр. 463. – Арк. 1.

²⁹ Там само. – Спр. 512. – Арк. 1–6.

³⁰ Там само. – Спр. 700. – Арк. 9.

³¹ Белоусова Л. Г., Малинова Г. Л. Одесской таможене 200 лет. – С. 48.

³² ДАХО. – Ф. 84. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 64–99.

літератури. Таганрог, який містився в межах Облaсті Війська Донського, не був промисловим та університетським центром. Митниця в Києві, як відомо, почала працювати лише в 1911 р., тому відомостей про завезення забороненої літератури по цих закладах ми не маємо.

Друкарські верстати та запчастини до них перебували на особливому контролі в митників та жандармерії. Офіційно імпортувати друкарське обладнання не заборонялося³³. Однак митники були зобов'язані доповідати жандармам про всі друкарські верстати та шрифти, які завозилися з-за кордону, що спонукало революційні організації привозити цю продукцію нелегально, в обхід жандармерії. Підтвердженням цьому може слугувати секретний циркуляр, виданий Департаментом поліції 23 липня 1903 р. за підписом сумнозвісного полковника Зубатова. Згідно із цим циркуляром, усі керівники жандармських відділень, розташованих в одних містах з митними закладами, мали право вимагати отримання інформації про ввезені через відповідні митниці книги, шрифти та друкарські верстати. Відомостей про незаконне ввезення друкарського обладнання через митні заклади на півдні Російської імперії напередодні Першої російської революції у нас немає³⁴.

У Російській імперії для всіх категорій населення діяла заборона на ввезення зброї, за винятком офіцерів, які мали право купувати за кордоном та привозити особисту (пістолети) і мисливську зброю.

Контрабандні зброю, вибухові речовини або компоненти до вибухових пристроїв найчастіше намагалися провезти через Одеську та Харківську митниці. Наприклад, у січні 1904 р. на ім'я харківського торговця В. Ф. Шульца прибув вантаж, в якому було знайдено декілька незадекларованих у митних документах рушниць³⁵. Цей процес активізувався напередодні Першої російської революції. Проте ще в 1881 р., після вбивства Олександра II, Департамент митних зборів видав розпорядження, згідно з яким імпортери сильнодіючих отруйних речовин, гальванічних та електричних батарей повинні були в супроводжувальних документах вказувати, для кого саме вони привозили цей специфічний товар. Ці документи далі передавалися в поліцію. Особливо це було актуально для Харківської митниці, яка обслуговувала інтереси Донецько-Криворізького економічного району, де масово видобувалися вугілля та руда, в тому числі за допомогою вибухівки. На жаль, даних про виконання цього розпорядження не виявлено³⁶.

Контрабандою до держави завозилася легка стрілецька зброя (рушниця та пістолети). Крім офіцерів, яким дозволялося провозити особисту зброю, замовниками виступали революційні організації. Наприклад, з'їзд партії "Дашнакцутюн" у 1909 р. прийняв рішення озброювати вірменське населення в Османській імперії і Росії та готуватися до повстання. Зброю вирішили доправляти до Одеси та Батумі пароплавами³⁷. На початку 1904 р. Департамент митних зборів інформував Харківську митницю про можливість контрабандного ввезення зброї революційними організаціями і вже в лютому співробітниками Харківської митниці була затримана партія контрабандних рушниць. У 1907 та 1908 рр. Департамент митних зборів попереджав харківських митників про можливість незаконного ввезення з Німеччини та Австро-Угорщини пістолетів браунінг та маузер. Зброю розміщували між подвійними стінками вогнетривких сейфів та кас. Вага останніх збільшувалася лише на 2,5–3 пуди, що було в межах дозволеної виробником похибки³⁸. У 1909 р. також розкрито нелегальну мережу доправлення зброї та вибухівки через Одесу і далі на Кавказ. Мережею керував такий собі Андронік. Контрабандою зброї займалися не тільки революційні організації. Згідно з даними Головного жандармського управління м. Одеси та Одеської митниці, відомі випадки, коли завозили зброю з метою продажу та особисто збагачення. Так, у

³³ *Грацианский И.* Русский таможенный тариф по европейской торговле. – СПб., 1883. – С. 1–312; Таможенные тарифы по европейской торговле (общий и конвенционный), с изменениями и дополнениями по первое июля 1913 года. – СПб., 1913. – С. 1–187.

³⁴ Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДАУК). – Ф. 278. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 10.

³⁵ ДАХО. – Ф. 84. – Оп. 1. – Спр. 512. – Арк. 27.

³⁶ *Белоусова Л. Г., Малинова Г. Л.* Одесской таможене 200 лет. – С. 43.

³⁷ ЦДАУК. – Ф. 268. – Оп. 2. – Спр. 31. – Арк. 59.

³⁸ ДАХО. – Ф. 84. – Оп. 1. – Спр. 512. – Арк. 27; спр. 531. – Арк. 7; спр. 595. – Арк. 32.

жовтні 1909 р. до Одеської митниці надійшло повідомлення, що помічник машиніста, утримував ресторан і стюард пасажирського пароплава “Моряк” придбали у Варні партію револьверів для продажу на території Російської імперії. У повідомленні йшлося, що вищезазначені особи в революційних організаціях не перебувають³⁹.

Особливою популярністю користувалися багатозарядні пістолети браунінг та маузер. Вони, на відміну від револьверів, не маючи так званого барабана, були плоскішими, і це спрощувало їх перевезення через кордон.

Висновки. Отже, на наш погляд, зростання контрабанди наприкінці XIX – на початку XX ст. спричинилося таким: 1) Російська імперія перетворювалася на великий споживчий ринок, який з початком економічних реформ потребував усе більше й більше різноманітних товарів; 2) високими митними ставками на імпортні товари. Наприклад, протягом 80-х рр. XIX ст. митні тарифи збільшувалися декілька разів, що призвело до чергової хвилі контрабанди. Згідно з офіційними даними Міністерства фінансів, наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. XIX ст. у Російській імперії щорічно конфісковувалося товарів на суму до 600 тис. карбованців⁴⁰.

Зростання економіки та створення нових підприємств викликали збільшення чисельності робітничого класу, фахівців з вищою освітою, студентства, особливо в Донецько-Криворізькому районі. Відповідно, збільшилася соціальна база підтримки революційних організацій, що, у свою чергу, стало причиною ввезення забороненої літератури, зброї, яку намагалися завезти також і через складські митниці на півдні країни.

УДК 94(47)

ЕКОНОМІКО-ДЕМОГРАФІЧНА ПОЛІТИКА РОСІЇ НА ДАЛЕКОСХІДНИХ ТЕРИТОРІЯХ У XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст.

В. В. Літвінов

(Академія митної служби України, м. Дніпропетровськ)

У статті аналізуються політичні, економічні та демографічні заходи російських урядів у період XIX – початку XX ст. на далекосхідних територіях з метою їх інтеграції в умовах складної зовнішньополітичної обстановки.

В статье анализируются политические, экономические и демографические мероприятия российских правительств в период XIX – начала XX вв. на дальневосточных территориях в условиях сложной внешнеполитической обстановки.

The article analyzes the political, economic and demographic measures of the Russian government during the nineteenth – early twentieth century to the Far East territories to their integration in the complex foreign situation.

Ключові слова. Далекій Схід, зовнішня політика, торгівля, контрабанда, міжнародні відносини.

Вступ. Особливістю сьогодення стали міжнародна інтеграція, транснаціональні компанії та проекти, глобалізація тощо. Реалії останніх двадцяти років ілюструють нам процес перетворення розвинутих економік низки незалежних країн у придатки сировини та ринки, де окремі світові економічні гіганти реалізують свою продукцію. Важко бути об'єктивним, наскільки ці процеси відповідають інтересам окремих держав (та більшості їх населення), введених у цей процес їх політичним та тінювим керівництвом. Невідомо, чи вдасться сучасним національним економікам подібних країн покращити своє становище на світовому та національному рівні, але історичний досвід дає можливість побачити, як і з яким результатом проходили подібні процеси в минулому. Враховуючи особливості вітчизняних реалій, автор пропонує розглянути аналогічні процеси на Далекому Сході Російської імперії.

© В. В. Літвінов, 2011

³⁹ ЦДДАУК. – Ф. 268. – Оп. 2. – Спр. 59. – Арк. 27, 14.

⁴⁰ Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1894 год. – СПб., 1896.